

"Tyskautbyggingen truer arvesølvet" [Mattias Ekman og Lillian Nyborg 15. desember 2020](#)
Halden

Tyskautbyggingen truer arvesølvet

(**Fotografi** - Utsikten fra Rød herregård. Foto: Joachim Bratteli)

Av For Østfoldmuseene – Halden historiske Samlinger: Avdelingsdirektør Lillian Nyborg og Herregårdskonservator Mattias Ekman

En utbygging på Tyska blir et visuelt landemerke som vil dominere det historiske landskapet og utsikten. Aldri igjen vil vi kunne betrakte Halden fra sjøen, Hollenderen eller utsiktspunktet i Rødsparken og se likheten med de mange velkjente historiske prospektene og fotografiene.

Aldri igjen kan vi stå i hagen på Rød, Haldens storstue, og se utover fjorden og det tidløse naturlandskapet, innrammet av eike- og bøkeskogen.

Har vi råd til det?

Den nye byutviklingen

Åttende januar er frist for høringsuttalelser til reguleringsplanen for Tyska, før den skal behandles av kommunestyret. Det er over fem år siden planen første gang ble lagt ut på høring, og den var basert på en plan vedtatt i 2009.

I løpet av disse årene har svært mye forandret seg når det gjelder hvordan man tenker byutvikling, særlig i forhold til klimaforandringer og bevissthet om lokale natur- og kulturverdiers betydning for helse, identitet og bærekraftig utvikling. Vi vil spørre haldenserne og berørte myndigheter om det er riktig at Tyska overhodet skal bygges ut, og om ikke tiden er moden for å i stedet gi Tyska og Hollenderen permanent beskyttelse som et kulturhistorisk landskap, sammen med Rødsparken og Remmendalen – til innbyggernes beste og for å styrke sentrum.

(Foto - Hollenderen, Rød og Tyska fra fjorden ca. 1890. Østfoldmuseene mener «Fredrikshald brygge» vil dominere Tyskaområdet til høyre. Foto: Ola eller Hans Geelmuyden. Østfold fylkes billedarkiv.)

Salg av arvesølv

Den foreslåtte utbyggingen vil for en stor del bestå av boligblokker med privatiserte gårdsrom, markedsført med lovnad om fantastisk fjordutsikt, nærhet til friområder og småbåthavn.

Forslaget viser hvordan utbyggingen vil påvirke utsikten fra bakenforliggende villagater og festningen, men nevner ikke prisen haldenserne flest må betale for at noen få skal kunne kjøpe tilgang til sjøkanten og utsikten. «Fredrikshald brygge» vil trenge seg inn i utsikter og vyer

som har vært kjennemerker i Halden så lenge byen har eksistert. Denne kronikken løfter blikket og viser at Haldens arvesølv står på spill i salget av Tyska.

Utbyggingen vil forringe felleskapets natur- og kulturverdier, noe som kan ha stor påvirkning på byens fremtidige identitet, attraktivitet som bosted og turistnæring.

(Foto - Herregårdskonservator Mattias Ekman ved Rød herregård. Foto: Privat)

Rød og Haldens historie

Tyska og Hollenderen er et strand- og havneområde som historisk tilhørte bondegården Rød. På 1600-tallet ble Rød en del av godsansamlingen til kjente haldensere som Mette Meng og Niels Kjeldsen Stub, og det eldste bildet av hagen er fra denne perioden. Under Tankfamilien på 1700-tallet og Ankerfamilien på 1800-tallet ble gården bygget ut til en velbesøkt lystgård.

Strandområdet ble tatt i bruk for trelastutskipping. I 1923 ble hovedbygningen fredet, som en av de første ikke-kirkelige fredningene i Norge. I 1961 ble Rød overført til en stiftelse som hadde som formål å bevare eiendommen som kulturminne og åpne den for allmennheten. I dag er Røds hage og park regulert til «sone med angitte særlige hensyn – bevaring kulturmiljø – men uten strandområdene.

Det historiske Rød representerer store kulturminneverdier for haldensere og nordmenn, og er tett innvevd i byens historie. Fortsatt kan historien leses i landskapet, men en utbygging av Tyska og Hollenderen vil forandre dette for alltid.

En koloss i bildet av Halden

Halden er unikt med de mange historiske avbildningene av byen. Fra 1600-tallet til 1800-tallet malte kunstnere som Jacob Coning, Peder Balke, John-William Edy og Thomas Fearnley byen og festningen fra Rødsparken, Hollenderen eller innseilingen til Halden. Rød var ofte tatt med til venstre i bildene.

Under 1800-tallet tok fotografiene over tradisjonen. Prospektene viser hvor sentralt Rødsparken og Rød har vært for forestillingen av byen, gjennom generasjoner av innbyggere og besøkere. Vi kan fortsatt skue utover det ikoniske landskapet og kjenne det igjen. Tiltakshaverne vil bygge «Fredrikshald brygge», med sine nesten tjue meter høye bygninger, som en koloss, midt i det landskapet.

(Foto - Utsikten fra hagesalongen i retning Tyska, sommeren 2020. Utbyggingen vil bli synlig foran vannet. Foto: Mattias Ekman)

Innestengt storstue

Rød har hageelementer tilbake til 1700-tallet og sjeldne naturkvaliteter, og kjennetegnes av det nærmest urørte landskapsrommet som strekker seg ut fra bygningen utover Iddefjorden, mot øyene og Sverige. Utsikten er en sentral del av kulturminnet Rød.

Få herregårder eller slott i Norden kan skryte av en så naturskjønn plassering ved kysten, tett på en by. Verdiene kan barnehager, skoleklasser, mosjonister, pensjonister, familier og organisasjoner fritt benytte når som helst. De trekker også tilreisende langveis fra.

I de ti første månedene i år registrerte vi over 40 000 besøk til Røds hage og park.

Det er i dette unike landskapsrommet, haldensernes storstue, som «Fredrikshald brygge» vil markere seg. Det vil stenge inne hagen, og ta fra den dens karakter av å være en tidsmaskin, som for et øyeblikk setter oss tilbake til en svunnen tid.

(Foto - Avdelingsdirektør Lillian Nyborg ved Østfoldmuseene.)

Byens identitet på spill

Det fantasieggende og rekreasjonslandskapet trues av visuell støy. Arvesølvet er lagt ut for salg til dem som kan betale.

Hva vil det salget på sikt gjøre med identiteten til haldenserne?

Hva vil den gjøre med stoltheten av å leve med, og føre videre en trehundreårig byhistorie – en historie med skipsfart og krig, trelasthandel og industri, som sammenfaller med Haldens historie som grenseområde?

Hva gjør den med bruken av Rødsparken?

Hva gjør forandringen av bybildet med turistattraksjonen Halden, når det fylles med private boligblokker?

Hva vil skje med Røds og Fredrikstens attraksjonskraft?

(Illustrasjon - Condo-Vita, tidligere Norske Helsehus, har blåst nytt liv i planene om å bygge ut Tyska. Fredrikshald Brygge består av 250-300 boliger og man ser for seg 5-600 innbyggere i den nye bydelen. Foto: Ola Roald As)

Pusse arvesølvet

Vi vil at vi sammen skal pusse arvesølvet, og la det være en motor i utviklingen av fremtidens Halden. Vi i Østfoldmuseene arbeider med å utvikle tidsmaskinen Rød til å bety enda mer for Haldens innbyggere og trekke enda flere besøkende til byen. En utbygging på Tyska motarbeider den utviklingen; et friområde gjør det ikke. Det er fortsatt tid til å etterprøve planene, og vise for ettertiden at vår generasjon forstod hva som stod på spill og handlet deretter.